

Prof. dr hab. Piotr Taracha
Uniwersytet Warszawski
Wydział Orientalistyczny
Zakład Wschodu Starożytnego
Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa
piotr.taracha@uw.edu.pl

Warszawa, 22.12.2021 r.

Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia oraz innych form aktywności badawczej i dorobku naukowego dr. Bartłomieja Lisa

Jako specjalista w zakresie języków i kultur Wschodu Starożytnego, ale zarazem także archeolog egeista, a zatem badacz zajmujący się w tym ostatnim aspekcie swoich zainteresowań, podobnie jak habilitant, archeologią Grecji w epoce brązu, w tym zwłaszcza okresem rozkwitu pałaców mykeńskich w XVI-XIII w. p.n.e., od kilkunastu lat z uwagą śledziłem i nadal śledzę rozwój naukowy dr. Bartłomieja Lisa na kolejnych etapach jego kariery zawodowej, której przebieg był dotychczas bardzo konsekwentny i umiejętnie przez niego planowany, z dużym sukcesem na kolejnych etapach realizacji. Na tej podstawie z pełnym przekonaniem stwierdzam, że biorąc pod uwagę jego przygotowanie zawodowe (doskonalone podczas licznych staży zagranicznych i wyjazdów terenowych), wypracowany warsztat i metody badawcze, wartość merytoryczną jego publikacji (artykułów i esejów), pisanych wyłącznie w języku angielskim, zamieszczanych w najważniejszych periodykach i wydawnictwach zagranicznych, aktywność w pozyskiwaniu grantów polskich i zagranicznych na realizację istotnych poznawczo projektów badawczych, która w ostatnim okresie łączy się z organizacją i kierowaniem zespołami badawczymi, i wreszcie - *last not least* - kontakty, uznanie międzynarodowe i współpracę z licznymi instytucjami i indywidualnymi badaczami zagranicznymi, zwłaszcza z kręgu nauki anglosaskiej, dr Bartłomiej Lis należy w mojej opinii do najwybitniejszych specjalistów-archeologów młodszego średniego pokolenia w Polsce zajmujących się kulturą materialną lądu greckiego i, szerzej, całego świata egejskiego w okresie późnego brązu (2. połowa II tysiąclecia p.n.e.). Jeśli zaś chodzi o badania egejskiej ceramiki tzw. kuchennej lepionej ręcznie z tego okresu jest on bezsprzecznie najwybitniejszym specjalistą w Polsce i jednym z nielicznych na świecie. W tym zakresie jego badania mają charakter pionierski i tym samym całkowicie oryginalny.

Ceramika znalazła się w centrum uwagi badawczej habilitanta już na etapie pisania pracy magisterskiej (2006), traktującej o ceramice ręcznie lepionej i oksynowanej ze schyłku epoki brązu z terenów wschodniego basenu Morza Śródziemnego. Główne wyniki tej pracy zostały opublikowane w 2009 r. w pracy zbiorowej wydanej przez Oxbow Books w Oksfordzie (II.2.12).

Od 2003 r. habilitant systematycznie doskonalił swój warsztat archeologa, i w szczególności ceramologa, uczestnicząc w różnych zagranicznych projektach w Grecji i poza nią. Na odnotowanie zasługuje także kurs petrografii, który odbył w 2011 r. w laboratorium Fitch przy Brytyjskiej Szkole w Atenach. Dr Lis nabył tam bardzo rzadkie wśród archeologów kompetencje pozwalające samodzielnie analizować ceramikę (bez uciekania się do pomocy zespołu specjalistów) pod kątem pozyskania surowca, jego obróbki i wypału. Znajomość i umiejętności w tym zakresie habilitant pogłębił później podczas dwuletniego stażu podoktorskiego w tym samym laboratorium w latach 2017-2019. Jest zatem specjalistą doskonale przygotowanym do zadań badawczych, które przed sobą postawił.

Zwieńczenie pierwszego etapu kariery dr. Lisa stanowiła rozprawa doktorska z 2012 r. pt. *Late Bronze Age cooking pots from Mitrou and their change in the light of socio-economic transformations*, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Krzysztofa Nowickiego, wybitnego na skalę światową specjalisty w zakresie archeologii Grecji, w tym zwłaszcza Krety, od czasów najdawniejszych do okresu wczesnego żelaza. W Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, w którym zatrudniony jest zarówno on sam (od 2006 r., po uzyskaniu tytułu magistra), jak i promotor jego rozprawy, dr Lis znalazł zatem odpowiednie środowisko i wsparcie intelektualne dla dalszego rozwoju naukowego i zawodowego.

W swojej rozprawie dr Lis przeanalizował sekwencję chronologiczną wczesnomykeńskiej ceramiki kuchennej z Mitrou (mimo młodego wieku i niewielkiego jeszcze doświadczenia powierzono mu publikację oryginalnych materiałów ceramicznych z tego stanowiska), co pozwoliło na wyciągnięcie wniosków nie tylko na temat funkcji naczyń, ale także przekształceń społeczno-gospodarczych w świetle zmian w repertuarze form ceramiki. Skróconą wersję analiz przeprowadzonych w rozprawie doktorskiej, wzbogaconą o materiały z innych stanowisk Grecji lądowej, przedstawiono w artykule *Foodways...* (I.2.3), zgłoszonym przez habilitanta jako część osiągnięcia będącego podstawą do nadania stopnia doktora habilitowanego (patrz niżej). Analizy przeprowadzone z sukcesem w rozprawie doktorskiej wyznaczyły kierunki na przyszłość i zdecydowały o dwóch głównych zakresach działania, które dr Lis konsekwentnie rozwijał w swoich późniejszych studiach ceramiki kuchennej z innych stanowisk i które sam bardzo trafnie określił w drugiej części tytułu

osiągnięcia naukowego: „Analizy procesu wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji późnej epoki brązu”.

Ocena publikacji wchodzących w skład osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust.1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Zgłoszone osiągnięcie naukowe pt. *Ceramika w kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym. Analizy procesu wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji późnej epoki brązu.*

Jak dotąd, dr Lis nie zdobył się na syntetyczne przedstawienie wyników swoich badań w formie monografii, która przez pryzmat zmian w sposobach wytwarzania, funkcji i zestawach naczyń ceramicznych (i metalowych) pokazywałaby „od kuchni” (dosłownie i w przenośni) najpierw rozwój elit okresu pałaców mykeńskich (XV-XIII w. p.n.e.), a po ich upadku (poczynając od wczesnych lat 30tych XIII w.?) przemiany społeczno-gospodarcze i migracje wewnętrzne w obrębie świata egejskiego u schyłku epoki brązu i na początku okresu żelaza (koniec XIII-XII w. p.n.e.). W opinii recenzenta należy żałować, że tak się dotychczas nie stało. Już wspomniana wcześniej rozprawa doktorska zasługiwała na publikację książkową i z pewnością wiele renomowanych wydawnictw zagranicznych chętnie podjęłoby się tego zadania.

Niewątpliwie cykl ośmiu publikacji zgłoszonych jako osiągnięcie habilitacyjne w ogromnej większości składa się z obszernych i bardzo bogatych materiałowo i analitycznie artykułów, w których w całej pełni wyraża się dojrzałość badawcza habilitanta i oryginalność podejścia metodologicznego do analizy ceramiki, a charakter prezentowanych wniosków daleko wykracza poza kwestie ceramiczne. Jest to podstawa aż nadto wystarczająca do napisania monografii, która zwiększyłaby świadomość znaczenia tej, zdawałoby się, drugorzędnej kategorii źródeł, za jaką poczytuje się często ceramikę kuchenną, dla lepszego poznania cywilizacji mykeńskiej w jej diachronicznym, dynamicznym obrazie. Szukając przyczyn, dla których habilitant nadal zwleka z upublicznieniem w formie syntezy wyników swoich badań, można by domniemywać, że wszystkie te artykuły, z których każdy z osobna jest niezwykle cenny analitycznie i poznawczo, habilitant traktuje jako przyczynki o charakterze „cząstkowym”, tworzące kamyki mozaiki, która wciąż jeszcze nie da się przedstawić jako pełny obraz. Patrząc na tę sprawę z optymizmem, należy ufać, że przyszła książka (profesorska?) dr. Lisa, w której znajdą się też wyniki bieżących i przyszłych badań

autora, będzie takim przełomowym dziełem ogólnie w archeologii egejskiej, a w studiach nad mykeńską ceramiką kuchenną w szczególności.

Jak już wspomniano, jako osiągnięcie naukowe podlegające ocenie w kontekście postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr Lis zgłosił cykl ośmiu publikacji z okresu po doktoracie (lata 2013-2021¹), obejmujący sześć artykułów (w tym dwa współautorskie) opublikowanych po angielsku w renomowanych periodykach zagranicznych i jednym polskim oraz dwa eseje w recenzowanych pracach zbiorowych. Dla porządku należy wskazać, że tytuł jednego z esejów podano w niepełnym brzmieniu zarówno w wykazie publikacji wchodzących w skład osiągnięcia naukowego, jak i w Autoreferacie na str. 5 (**I.2.7**, jest: *Bronze Age Cooking Vessels*; powinno być jak w publikacji: *Late Bronze Age Cooking Vessels*), co po zaznajomieniu się z samą tylko dokumentacją może wprowadzać w błąd co do zakresu chronologicznego opracowania, aczkolwiek w niczym nie umniejsza znaczenia merytorycznego i wysokiego poziomu publikacji ceramiki kuchennej z późnego okresu brązu z mykeńskiego stanowiska Tsoungiza.

Wyróżniony przez habilitanta cykl stanowi ok. jednej trzeciej jego całego dorobku publikacyjnego (26 artykułów i esejów przed i po doktoracie). W załączonej dokumentacji nie znalazłem wytłumaczenia, dlaczego do osiągnięcia habilitant zaliczył tylko tych osiem publikacji, nie uwzględnił natomiast żadnego z siedmiu rozdziałów w pracach zbiorowych, których wykaz zamieścił w informacji o innej aktywności naukowej po doktoracie (**II.2.1-7**). Kryterium wyboru nie mógł być chyba fakt, że wszystkie te rozdziały są publikacjami pokonferencyjnymi, gdyż artykuły pokonferencyjne znajdujemy również w wykazie publikacji zaliczonych do osiągnięcia, np. **I.2.8**. Wśród wspomnianych siedmiu rozdziałów z wykazu **II.2** można wskazać teksty o pokrewnej tematyce, a nawet uzupełniające stwierdzenia zawarte w publikacjach przedstawianych w ramach osiągnięcia habilitacyjnego. Przykładowo zagadnienie ew. mobilności garncarzy z Eginu u schyłku epoki brązu, kultywujących tradycje tamtejszej produkcji ceramiki kuchennej, poruszane jest zarówno w artykule z 2020 r. w *Annual of the British School at Athens* (**I.2.2**), jak i (po części z tymi samymi współautorami) w rozdziale z 2015 r. (**II.2.6**) oraz - poszerzone o analizę innych materiałów - w rozdziale z 2018 r. (**II.2.2**).

Powyższe uwagi w niczym nie umniejszają rangi przedłożonego do oceny osiągnięcia habilitacyjnego, którego tematykę i zakres poruszanych zagadnień bardzo trafnie przedstawia sam habilitant w Autoreferacie. Ułatwia to w bardzo dużym stopniu zadanie recenzenta,

¹ Habilitant podaje w Autoreferacie lata 2013-2020, ale artykuł **I.2.1** ukazał się w 2021 r.

który, jak w moim przypadku, zgadza się w całej rozciągłości z dokonaną przez samego autora charakterystyką i podsumowaniem wyników własnych prac. Na podkreślenie i szczególną pochwałę zasługuje umiejętność habilitanta przedstawienia w sposób jasny i uporządkowany swoich dotychczasowych osiągnięć w badaniach ceramiki mykeńskiej, z wyeksponowaniem znaczenia cyklu artykułów składających się na przedstawiane osiągnięcie². Habilitant nie ucieka się do fałszywej skromności i nie waha się, gdy przychodzi mu pochwalić samego siebie. Wiele sformułowań zdradza nieukrywaną dumę z dotychczasowych dokonań, w większości o oryginalnym czy wręcz pionierskim charakterze, i całej drogi zawodowej, której poszczególne etapy służyły doskonaleniu własnych kompetencji warsztatowych i merytorycznych w odniesieniu do wybranego zakresu i przedmiotu badań. Styl tej autoprezentacji zdradza też doświadczenie w pisaniu i odpowiednim uzasadnianiu wniosków grantowych, adresowanych także do różnych instytucji zagranicznych, które kończyły się sukcesem w uzyskaniu dofinansowania (patrz niżej).

W świetle powyższego habilitant wykonał znaczną część pracy, która w innym przypadku wymagałaby znacznie większego wysiłku ze strony recenzenta. Zdecydowałem tym samym, że w prezentacji najważniejszych i - jak wspomniano - oryginalnych ustaleń badawczych habilitanta, opisanych w cyklu artykułów składających się na osiągnięcie, po części wesprę się cytatami z Autoreferatu (odesłania do stron w nawiasach).

„Warte podkreślenia jest uwzględnienie w analizach grup naczyń często marginalizowanych w dotychczasowych opracowaniach ceramiki z uwagi na domniemany niski potencjał badawczy, takich jak naczynia do gotowania, ceramika wykonana w tradycjach nie-mykeńskich czy też ceramika ręcznie lepiona. Szczegółowa analiza ceramiki nie była nigdy celem samym w sobie, a jedynie środkiem do dalszego wnioskowania. Tym samym drugim elementem prezentowanego cyklu jest osadzenie wyników studiów nad ceramiką w dokładnie rozpoznanym kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym późnej epoki brązu na terenie lądu greckiego i uzyskane dzięki temu nowe spojrzenie na istotne aspekty rozwoju społeczeństw tego okresu” (str. 2).

Na podstawie analizy procesu wytwórczego z wykorzystaniem koncepcji *chaîne opératoire* (sekwencji działań), od pozyskania surowca po wypał, dr Lis wyróżnił kilka tradycji ceramicznych, odmiennych od tradycji mykeńskiej.

„Chodzi o następujące tradycje:

² Nie warto się w tym miejscu zatrzymywać przy nie zawsze poprawnej interpunkcji, nielicznych literówkach i drobnych uchybieniach stylistycznych, jakie można znaleźć w Autoreferacie liczącym 20 stron maszynopisu.

- tradycję związaną z wyspą Egina (dalej: eginecką) [I.2.2],
- dwie tradycje (plus pojedyncze naczynie reprezentujące zapewne trzecią tradycję) związane głównie z naczyniami doprzenoszenia i przechowywania wody z Lakonii [I.2.4],
- tradycję uchwyconą w zestawie naczyń z pałacu Pylos, związaną prawdopodobnie z terenem pogranicza Mesenii i Elidy [I.2.5]” (str. 3).

Pionierskim wkładem habilitanta w badania nad ceramiką jest poszerzenie studiów nad tradycjami garncarskimi na kwestie interakcji pomiędzy garncarzami kultywującymi różne tradycje, a także mobilności samych garncarzy. W tym kontekście autor wskazuje na mobilność garncarzy egineckich ok. 1200 p.n.e., z którą łączy rozprzestrzenianie się egineckiej tradycji wytwarzania ceramiki na obszar zatoki Eubejskiej ((I.2.2). W opinii recenzenta zagadnienie to może być bardziej złożone niż przedstawia to autor. Może mianowicie chodzić nie tyle o mobilność samych garncarzy, ile o przemieszczanie całych grup ludności, użytkowników danego typu naczyń kuchennych. (Habilitant nie wyklucza skądinąd takiej możliwości.) Dobrym przykładem ze Wschodu Starożytnego jest pojawienie się około 2800 p.n.e. w Galilei i, szerzej, na terenie całego Lewantu tzw. ceramiki Khirbet Kerak związanej z tradycją ceramiczną wywodzącą się z zakaukaskiej kultury kuro-arakseńskiej. W tym wypadku z pewnością nie chodzi li-tylko o wędrownych garncarzy.

Kolejnym polem oryginalnych studiów habilitanta są badania dotyczące funkcji naczyń oparte na śladach ich zużycia (zobacz już **I.2.6**). „W tym kontekście wyniki badań zaprezentowane w sześciu publikacjach wchodzących w ramy cyklu można określić jako przełomowe [...]. Przede wszystkim jest to analiza śladów zużycia widocznych na ściankach naczyń (use-wear analysis), które dostarcza informacji o faktycznym użytkowaniu naczyń [...]” (str. 5). Spektakularnym rezultatem zastosowania tej metody - w kombinacji z innymi źródłami - jest wykazanie w najnowszym artykule (napisanym wspólnie z T. Van Damme, **I.2.1**), że głęboka misa określana jako *lekane* albo *kalathos* była częścią zestawu do mycia rąk. Ta sama metoda pozwoliła też na obserwacje dotyczące sposobu przygotowania posiłków i zwyczajów kulinarnych (**I.2.3** i **I.2.8**).

Z innych wreszcie artykułów wynikają ważne wnioski dotyczące formowania się elit społecznych w okresie wczesno-mykeńskim od ok. 1600 do 1400 p.n.e., okresu funkcjonowania pałaców mykeńskich (XIV-XIII w. p.n.e.) i późniejszych konsekwencji ich upadku (**I.2.3**, **I.2.4**, **I.2.5**, **I.2.7**). Wnioski te pokazują ogromny potencjał, jaki stwarzają studia nad lokalnymi tradycjami produkcji i użytkowania ceramiki kuchennej i ręcznie lepionej dla poszerzenia naszej wiedzy i właściwego zrozumienia charakteru cywilizacji mykeńskiej w jej lokalnym aspekcie.

Ocena innych form aktywności badawczej

O pozostałym dorobku publikacyjnym dr. Lisa, nie uwzględnionym w przedstawianym osiągnięciu, była już po części mowa. Jego publikacje (przed i po doktoracie) nie są nazbyt liczne, biorąc też pod uwagę fakt, że koncentrują się one na kilku modułach zagadnień konsekwentnie związanych z ceramiką. Część artykułów, wyłącznie w języku angielskim, porusza zatem podobną problematykę, co dotyczy także wystąpień z referatami na 15 konferencjach międzynarodowych. Większość rozdziałów w pracach zbiorowych stanowią zresztą artykuły pokonferencyjne, w wielu wypadkach znacznie rozszerzone i uzupełnione. Podkreślić natomiast należy wysoki poziom merytoryczny i oryginalność opublikowanych prac habilitanta, co jest zgodne z najwyższymi standardami nauki światowej. Na odnotowanie zasługują także raporty z trzech międzynarodowych projektów terenowych (**II.4.1-3**), w których powierzono dr. Lisowi opracowanie i publikację ceramiki. Ukazały się one drukiem w 2020 i 2021 r. w prestiżowych periodykach. Opracowanie ceramiki z nowych amerykańskich wykopaliisk na Agorze Ateńskiej jest w przygotowaniu. Raporty te są naocznym dowodem pozycji, jaką dr Lis uzyskał w światowej egeistyce jako niekwestionowany, jeden z najlepszych specjalistów i znawców ceramiki mykeńskiej.

Podziw budzi wielka aktywność i wyjątkowa skuteczność habilitanta w ubieganiu się o granty. Łącznie uzyskał wsparcie finansowe od instytucji krajowych i zagranicznych dla 11 projektów badawczych, z których trzy (dwa krajowe i jeden zagraniczny są w trakcie realizacji). Dr Lis był i jest kierownikiem ośmiu z nich. Wśród uzyskanych grantów wyróżniają się te najbardziej prestiżowe: w ramach schematu Marie Skłodowska-Curie na blisko 200 tys. Euro, który pozwolił sfinansować dwuletni staż podoktorski w laboratorium Fitch w Atenach (2017-2019), oraz uzyskany w 2021 r. grant NCN w konkursie Sonata BIS na ponad 2,5 mln złotych, który umożliwi stworzenie zespołu badawczego na okres 5 lat. Informacje na temat poszczególnych projektów zawarte są w przedłożonej dokumentacji.

Wyrazem uznania międzynarodowego dla dr. Lisa jako specjalisty od ceramiki mykeńskiej są zaproszenia do oceny projektów badawczych m.in. od: Austrian Science Fund, ERC, Israel Science Foundation oraz łotewskiej State Education Development Agency (**II.16**). Sporządził on także sześć recenzji wydawniczych artykułów, które mają się ukazać w prestiżowych periodykach i wydawnictwach (**II.13**).

Wniosek

W świetle tego, co zostało wyżej powiedziane, stwierdzam, że zgłoszone osiągnięcie naukowe pt. *Ceramika w kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym. Analizy procesu wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji późnej epoki brązu* spełnia warunki ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, określone w art. 219 ust.1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wysoko oceniam również pozostały dorobek naukowy i aktywność naukową dr. Bartłomieja Lisa. Tym samym popieram jego wniosek o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia.

